

יסודות יומא

שיעור שלושה עשר

הקטרת הקטורת

מקורות

- א. שמות ל, א-י; ויקרא טז, א-ג; שם, יב-יג
- ב. ספר המצוות לרמב"ם מ"ע כח [ומ"ע לט]; חידושי מרן רי"ז הלוי הל' כלי המקדש פ"ב ה"ח ד"ה והנה בסה"מ
- ג. משנה יומא נב; גמ' נג. "תנו רבנן ונתן... מן ההדיוט"; תוס' ישנים שם, ד"ה ותיפוק
- ד. ספר החינוך מ"ע קג; ספורנו שמות ל, א
- ה. רשב"ם ויקרא טז, ב; בכור שור ויקרא טז, יד
- ו. דעת זקנים מבעלי התוספות שמות כה, ו
- ז. מכתב הגר"ז המודפס בסוף חידושי מרן רי"ז הלוי עמ' עז ד"ה והנה חזיתי

חידושי מרן רי"ז הלוי הל' כלי המקדש פ"ב ה"ח

והנה בספר המצוות להרמב"ם מצוה כ"ח כתב וז"ל: 'שציווה הכהנים להקטיר קטורת בכל יום פעמים על המזבח הזהב' וכו', ובמצוה ל"ט שם כתב וז"ל: 'שציוונו להקריב במקדש שני כבשים בני שנה ואלו נקראין תמידין' וכו'. וצ"ע מאי שנא דבמצות התמידין נקט לישנא דצונו וכו', דהוא לשון הכולל כל ישראל ולא הזכיר שם כהנים כלל, והיינו משום דעיקר המצוה היא על הציבור דאינהו הבעלים של הקרבן והם המחוייבים בזה והכהנים רק מעשה העבודה הוא דקעבדי מדין הכשר הקרבן שאין העבודה מתכשרת אלא בהם אבל אין להם שייכות לעצם המצוה של התמידין... וא"כ הרי הכא נמי בקטורת הכי הוי שהיא קרבן ציבור כמו תמידין ומוספין ושאר קרבנות ציבור... ומאי שנא דגבי קטורת שינה לשונו וכתב דהמצוה היא על הכהנים... ואשר נראה ללמוד ולהוכיח מזה, דאף על גב דקטורת בעצמותה בודאי קרבן ציבור הוא ככל קרבן ציבור, אבל בנוגע לעניין המצוה חלוקה היא משאר קרבנות ציבור ביסוד חיובה וקיום מצותה. דכל קרבן ציבור כמו תמידין ומוספין וכדומה, עיקר דינם הוא דין חיוב קרבן, שהציבור חייבין בקרבן זה כמו כל מחוייבי קרבן של יחיד, ומצוותן מתקיימת על ידי זה שהציבור מתכפרין בו והקרבן עולה להן ככל קרבנות הקריבין ועולין לבעליהן. אבל לא כן מצות הקטורת, עיקר מצוותה הוא שיהא ממנה מעשה הקטרה בכל יום על מזבח הזהב, כדכתיב בקרא: 'והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר', ואין לך בה במצוותה אלא חיוב מעשה הקטרה בלבד, וזה הוא כל עצם קיום מצוותה מה שהקטורת נקטרת על המזבח בכל יום, ויותר אין לנו בה.

ספר החינוך מצוה קג

שנצטוו הכהנים להקטיר קטורת סמים פעמיים בכל יום על המזבח הזהב... משרשי מצוה זו, גם כן להגדיל כבוד הבית ולהיות מעלתו ומוראו על פני כל אדם, ואי אפשר להגדיל דבר בלב בן אדם ומחשבתו רק בדברים שהוא חושב אותם לגדולה וימצא בהם תענוג ושמחה, וידוע כי ענין הריח הטוב הוא דבר שנפש אדם נהנית בו ומתאוה אליו ומושך הלב הרבה, וריח הקטורת היה הטוב שאפשר ליצעות על ידי אדם, עד שאמרו זכרונם לברכה בפרק אמר להם הממונה, כי מריחו היו מריחין בו בשעת הקטרה מריחו עד ירושלים.

ספורנו שמות ל, א

ולא הוזכר זה המזבח עם שאר הכלים בפרשת תרומה, כי לא היתה הכונה בו להשכיח האל יתברך בתוכנו, כמו שהיה הענין בשאר הכלים, כאמרו 'ושכנתי בתוכם', 'ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו'. גם לא היה ענינו להוריד מראה כבודו בבית, כענין מעשה הקרבנות, כאמרו 'ונועדתי שמה לבני ישראל', וכן העיד משה רבינו באמרו 'זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה''. אבל היה ענין זה המזבח לכבד את האל יתברך אחרי בואו לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות הבקר והערב ולשחר פניו במנחת קטרת, על דרך 'הבו לה' כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו'.

רשב"ם ויקרא טז, ב

כי בענן אראה על הכפורת - לפי פשוטו שהרי מתוך עמוד הענן אני נראה כל שעה על הכפורת, כדכתיב 'ודיברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים', ואם יראה הכהן ימות. לפיכך כשיכנס ביום הכיפורים ציוהו הק' להקטיר קטורת בפנים תחילה להחשיך את הבית בענן הקטורת ואחר כך יביא דם הפר ודם השעיר.

בכור שור ויקרא טז, ז

וכל אדם לא יהיה באהל – מפני אימת השכינה שבאה בענן הקטרת, כדכתיב: 'כי בענן אראה על הכפורת'. וגם שלא יזונו עיניהם מבית קדשי הקדשים כשהוא פותח פתח האמה טרקסון ליכנס.

דעת זקנים מבעלי התוספות שמות כה, ו

שמן למאור - תימה, שכל הפרשה בצרכי בנין חוץ מפסוק זה שהוא צורך שלחן גבוה, ואינו אומר 'חטים ללחם הפנים וכבשים לתמידין ועצים למערכה'. ויש לומר, ששלשתן צורך בנין הן: שמן המשחה שבו נמשחו ונתקדשו כל כלי המשכן, וקטורת נמי שכן דרך מלכים שמבשמין להם הבית קודם שיכנסו לתוכה, וכל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, וכן מצינו שעל ידי הקטרת שכינה נראית, דכתיב 'וכסה ענן הקטרת' וכתוב 'כי בענן אראה'. ושמן למאור, שכן דרך המלכים להדליק נר לפניהם קודם שיכנסו לבית, ואף על גב דלא לאורה הוא צריך מכל מקום הוא כבוד של מעלה.

חידושי מרן רי"ז הלוי עמ' עז ד"ה והנה חזיתי

והנה חזיתי ליקירי שמפרש להא דמבואר במשנה וברמב"ם דנתמלא הבית עשן, דהוא חד שיעורא עם הך דקטורת משתעלה תמרתה אין בה מעילה, ותרוויהו חד דינא נינהו דאז נגמרה הקטרת הקטורת, והא דביום הכיפורים צריך להמתין מה שאין הדין כן בכל השנה, זהו מדיני ביאה ויציאה של לפני ולפנים האמורים ביום הכיפורים. ובה יש לומר, דזהו בכל העבודות ובכל השנה, דהכהן צריך להיות בפנים עד גמר העבודה... ואם כן יש לומר דגם הך דמתין עד שיתמלא הבית עשן לאו משום לתא דסדר ודין יציאה הוא דקאיתנין עלה, רק דצריך להיות בפנים עד גמר העבודה, והוא מעיקר דין הכשר העבודה וקיום מצוותה. והא דבשאר קטורת של כל ימות השנה מקטיר ויוצא לאתרו, הוא משום דבקטורת של כל השנה נגמר כל מצוותה וחלות מעשה ההקטרה בזריקה על האשים... והך דנתמלא הבית עשן דמבואר במשנה וברמב"ם דין אחר הוא, והוא דין מסוים בקטורת של לפני ולפנים. ושמעתי זה מכבר מהגאון רש"ז שיחי', דהוא נלמד מהקרא ד'וכסה ענן הקטרת' את הכפורת אשר על העדות' וגו', עכ"ד. וכן הוא בקרית ספר להמבי"ט. ואם כן הוא זה דין בפני שיתקיים 'וכסה' וגו', ובהכי נגמר מצוותה.

בפרשת אחרי מות נאמר:

ולקח מלא המחיתה גחלי אש מעל המזבח מלפני ה' ומלא חפניו קטרת סמים דקה, והביא מבית לפרכת. ונתן את הקטרת על האש לפני ה', וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות.
[ויקרא טז, יב-יג]

בכתובים אלו מופיע הציווי על הקטרת הקטורת בקודש הקדשים.

הקטרת הקטורת בקודש הקדשים נעשית ביום הכיפורים בלבד, אך עצם מעשה הקטרת הקטורת נעשה במקדש באופן יומיומי בבוקר ובערב; כפי שנאמר בסוף פרשת תצוה:

והקטיר עליו אהרן קטרת סמים, בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה. ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה, קטרת תמיד לפני ה' לדרתיכם.
[שמות ל, ז-ח]

נעייין במהותה של הקטרת הקטורת הנעשית בכל יום, ולאחר מכן נבחן את היחס בינה לבין הקטורת המוקטרת בקודש הקדשים.

הרמב"ם כותב בספר המצוות:

והמצוה הכ"ח היא שנצטוו הכהנים להשים קטורת פעמיים ביום על מזבח הזהב, והוא אמרו יתעלה: 'והקטיר עליו אהרן קטרת סמים, בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות יקטירנה. ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה.'
[ספר המצוות לרמב"ם מ"ע כח]

לעומת זאת, לגבי מצות הקרבת התמיד כותב הרמב"ם:

והמצוה הל"ט היא שצונו להקריב במקדש שני כבשים בכל יום ואלו נקראין תמידין. והוא אמרו יתעלה: 'שנים ליום עולה תמיד.'
[שם, מ"ע לט]

הרמב"ם מנסח מצוות אלו באופן שונה: הרמב"ם מגדיר את הקטרת הקטורת כמצוה המוטלת על הכהנים, ואילו את הקרבת התמיד כמצוה המוטלת על כל ישראל¹.

הגרי"ז מבאר את ניסוחיו השונים של הרמב"ם על פי טענתו שקיים הבדל עקרוני בין שתי המצוות:

ואשר נראה ללמוד ולהוכיח מזה, דאף על גב דקטורת בעצמותה בודאי קרבן ציבור הוא ככל קרבן ציבור, אבל בנוגע לעניין המצוה חלוקה היא משאר קרבנות ציבור ביסוד חיובה וקיום מצותה. דכל קרבן ציבור כמו תמידין ומוספין וכדומה, עיקר דינם הוא דין חיוב קרבן, שהציבור חייבין בקרבן זה כמו כל מחויבי קרבן של יחיד, ומצוותן מתקיימת על ידי זה שהציבור מתכפרין בו והקרבן עולה להן ככל קרבנות הקריבין ועולין לבעליהן. אבל לא כן מצות הקטורת, עיקר מצוותה הוא שיהא ממנה מעשה הקטרה בכל יום על מזבח הזהב... ואין לך בה במצוותה אלא חיוב מעשה הקטרה בלבד, וזה הוא כל עצם קיום מצוותה מה שהקטרת נקטרת על המזבח בכל יום, ויותר אין לנו בה.

[חידושי מרן ר"ז הלוי הל' כלי המקדש פ"ב ה"ח]

לעומת הגרי"ז, בכל הקרבנות הקרבים על גבי המזבח המצוה אינה מתקיימת בעצם העלאת הבהמה לקרבן לפני ה', אלא בעובדה שהיא קרבה בעבור בעליה – לריצוי ולכפרה. מצות הקטרת הקטורת, לעומת זאת, היא עצם העלאת הקטורת לפני ה', בלי ייחוס שלה לבעליה.

על פי הבחנה זו מבאר הגרי"ז את ניסוחיו השונים של הרמב"ם: מצות הקטורת מוטלת על הכהנים, הואיל ומהות המצוה היא עצם מעשה ההקטרה הנעשה על ידי הכהנים. מצות התמיד,

¹ הבדל זה בין שתי המצוות קיים גם בדברי ספר החינוך [מצוה קג; מצוה תא].

לעומת זאת, מוטלת על ישראל, הואיל ועל אף שמעשה ההקרבה נעשה על ידי הכהנים, מהות המצוה היא שהתמיד יוקרב בעבור כל ישראל – בעלי הקרבן.

נראה להעמיק את ההבדל בין הקטורת לקרבנות על פי הבחנתו של הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל [קדושת אביב עמ' 423-424] בהבדל העקרוני בין העזרה לבין ההיכל: העזרה היא המקום בו האדם עובד את ה' יתברך; ההיכל, לעומת זאת, הוא בית ה' ומקום השראת שכינתו. בהתאם לכך, עבודת הקרבנות, שמגמתה התקרבות האדם לה' יתברך, נעשית בעזרה, ואילו בהיכל נעשים המעשים הנדרשים כדי לעצב אותו כבית ה' וכמקום השראת השכינה. הבחנה זו מאירה את דברי הגר"ז דלעיל: בשונה מהקרבנות, הקטורת המוקטרת בהיכל אינה באה לשם התקרבות האדם לה'; אלא זהו חלק מהמצוות הנוהגות בבית ה': כשם שבבית ה' יש להדליק נרות ולערוך לחם תמיד על השולחן אשר לפני ה', כך יש להקטיר קטורת בהיכל בכל בוקר ובכל ערב.

דברים אלו יוצרים השוואה בין הקטורת לשאר העבודות הנעשות בהיכל. עם זאת, נראה שקיים חילוק עקרוני ביניהם: השולחן והמנורה נדרשים כדי לעצב את ההיכל כבית – בו עומדת מנורה שבה דולקים נרות, ובה עומד שולחן שעליו עורכים לחם תמיד. הקטורת, לעומת זאת, אינה חלק מצורת הבית, אלא היא בעלת מגמה מצד עצמה: בהיכל יש להקטיר קטורת לכבוד ה' יתברך.

הבחנה זו בין השולחן והמנורה לבין הקטורת, עולה ממיקומו של הצינור על מזבח הקטורת בפרשיות המשכן. מזבח הקטורת אינו מוזכר עם שאר הכלים בפרשת תרומה, אלא רק בסוף פרשת תצוה [שמות ל, א-י]. הספורנו כותב בביאור טעם הדבר:

ולא הוזכר זה המזבח עם שאר הכלים בפרשת תרומה, כי לא היתה הכונה בו להשכיף האל יתברך בתוכנו, כמו שהיה הענין בשאר הכלים... גם לא היה ענינו להוריד מראה כבודו בבית, כענין מעשה הקרבנות... אבל היה ענין זה המזבח לכבד את האל יתברך באו לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות הבקר והערב, ולשחר פניו במנחת קטרת, על דרך 'הבו לה' כבוד שמו, שאו מנחה ובאו לפניו'. [ספורנו שם, א]

לפי דבריו, הקטורת אינה חלק מהשראת השכינה במקדש, אלא היא באה לכבוד ה' – "לכבד את האל יתברך... ולשחר פניו במנחת קטורת"².

מכך נראה שעיקר עניינה של הקטורת הוא בריח הטוב העולה ממנה, המוקטר בהיכל לכבוד ה' יתברך – "ישמו קטורה באפך וכליל על מזבחך" [דברים לג, י].

דברים מעין אלו כותב ספר החינוך:

משרשי מצוה זו, גם כן להגדיל כבוד הבית ולהיות מעלתו ומוראו על פני כל אדם, ואי אפשר להגדיל דבר בלב בן אדם ומחשבתו רק בדברים שהוא חושב אותם לגדולה וימצא בהם תענוג ושמחה, וידוע כי ענין הריח הטוב הוא דבר שנפש אדם נהנית בו ומתאוה אליו ומושך הלב הרבה, וריח הקטורת היה הטוב שאפשר ליעשות על ידי אדם, עד שאמרו זכרונם לברכה בפרק אמר להם הממונה, כי מריחו היו מריחין בו בשעת הקטרה מריחו עד ירושלים. [ספר החינוך מצוה קג]

ספר החינוך רואה בריח הטוב את מגמתה של הקטורת: כדי להגדיל את כבוד הבית יש להקטיר בהיכל קטורת בעלת ריח טוב³.

² עי' רמב"ן [שמות ל, א] וגר"א [אדרת אליהו, שם] העומדים גם על ההבדל בין הקטורת לשאר עבודות הנעשות בהיכל, אם כי בדרכים אחרות. [המשך חכמה [שם] טוען שהצינור על מזבח הקטורת אינו מופיע יחד עם שאר הצינורים על שאר הכלים, מחמת דברי הגמרא [זבחים נט]. שמזבח הקטורת אינו מעכב וניתן להקטיר קטורת גם ללא מזבח. דין זה מוסבר היטב על פי האמור: מזבח אינו חלק מה'ריהוט' של ההיכל והוא אינו נדרש כדי לעצב את ההיכל כבית ה'; הוא נמצא רק לשם הקטרת הקטורת, ולכן הוא אינו מעכב].

³ דברים דומים בטעם מצות הקטורת כותב הרמב"ם [מורה הנבוכים ג, מה].

דברים אלו אמורים ביחס לקטורת המוקטרת בכל יום. אולם, בקטורת של יום הכיפורים מודגש עניין אחר:

ולקח מלא המחטה גחלי אש מעל המזבח מלפני ה' ומלא חפניו קטרת סמים דקה, והביא מבית לפרכת. ונתן את הקטרת על האש לפני ה', וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות. [ויקרא טז, יב-יג]

התורה מדגישה את "ענן הקטורת" המכסה את הכפורת.

וכן מפרש רש"י את הכתוב הפותח פרשייה זו:

כי בענן אראה... ומדרשו: לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכיפורים. [רש"י שם, ב]

נמצא, כי עיקרה של הקטורת של כל השנה הוא בריח, ואילו עיקרה של הקטורת המוקטרת ביום הכיפורים לפני ולפנים הוא בענן.

הבחנה יסודית זו בין קטורת של יום הכיפורים לקטורת של כל השנה עולה משיטת רבנו מנחם המובאת בתוספות ישנים:

ברייאת שנויה בירושלמי: 'חסר מכל סימן וסימן או שלא נתן לתוכה מעלה עשן או שחסרו, חייב מיתה. אמר רבי זעירא: משום הכנסה יתירה... וה"ר מנחם פירש, משום הכנסה יתירה, כמו בהכנסה יתירה, כלומר בהכנסה יתירה של יום הכיפורים שנכנס בה לפני ולפנים, דבהיא דוקא כתיב בה מעלה עשן. [תוס' ישנים נג. ד"ה ותיפוק]

לדברי רבנו מנחם, חיוב מיתה על הקטרת קטורת ללא 'מעלה עשן' קיים רק ביום הכיפורים⁴. שיטתו מבוארת על פי האמור: 'מעלה עשן' הוא מרכיב חיוני דווקא בקטורת של יום הכיפורים, הבאה לשם יצירת ענן המכסה את הכפורת. קטורת של שאר ימות השנה, לעומת זאת, באה לשם ריח, ולכן 'מעלה עשן' אינו אחד מסממניה החיוניים, והמחסר אותו אינו חייב מיתה⁵.

השלכה נוספת של הייחודיות של הקטורת של יום הכיפורים עולה מדברי תלמיד הרשב"א, המבאר מדוע דווקא לגבי הקטורת של יום הכיפורים פוסק הרמב"ם [הל' עבודת יום הכיפורים פ"ד ה"א] שהכהן היה צוברה במקום אחד כדי שיהא עשנה מרובה:

ונראה לי לתרץ להעמיד דברי הרב, דלא נחלקו אלא בקטורת שלפנים, משום דכתיב 'כי בענן אראה', הלכך קסבר חד תנא דבעינן שיהא צוברו כדי שיהא עשן מרובה שוהה שם, שאם ירדדנו יהיה כל הקטורת נשרף מהרה; ואידך תנא סבר שאין לשנות מסדר הימים... אבל בשאר ימות השנה דברי הכל מרדדה, שעל ידי כהן היא נשרפת כולה יפה יפה.

[חידושי יומא לתלמיד הרשב"א, אות י']

לפי דבריו, דווקא בקטורת של יום הכיפורים קיימת שיטה שיש לצבור את הקטורת במקום אחד, הואיל ובה יש דרישה ליצירת 'ענן קטורת'; בקטורת של שאר ימות השנה אין חובה כזו, ולכן לכולי עלמא יש לפזר אותה על פני האש ולא לצבור אותה במקום אחד.

ביטוי נוסף למשמעות הייחודית של "ענן הקטורת" ביום הכיפורים עולה מדברי המשנה:

⁴ המשנה למלך [הל' כלי המקדש פ"ב ה"ג] מדייק שיטה זו מדברי הרמב"ם [הל' כלי המקדש, שם; הל' עבודת יום הכיפורים פ"ה הל"ה], וכן עולה מדברי הבית יוסף [אר"ח סי' קלג]. עם זאת, התוספות ישנים [שם] מביאים את שיטת רבנו אלחנן הטוען שאין חילוק לגבי מעלה עשן בין יום הכיפורים לכל השנה (כפשוט דברי הגמרא [נג.]: "אין לי אלא ביום הכיפורים, בשאר ימות השנה מניין? תלמוד לומר 'וכסה'"); ועי' משנה למלך [שם] המאריך בעניין זה.

⁵ הגדרה זו מפורשת בדברי הבית יוסף [אר"ח סי' קלג]: "גם יש לך לדעת, שמנין ה"א סמנין הם הצרי והצפורן וכו' עד קינמון, ואלו הם הסמנים שנאמרו למשה מסיני, ואם חיסר אחת מהם חייב מיתה. ושאר דברים אינם באים אלא לתקן מעשה הקטורת סמנין אלו, שהרי בורית כרשינא ויין קפריסין אינם באים אלא לתקן הצפורן, ומעלה עשן כדי לתקן שיהא העשן מתמר ועולה... וכיון שאינם באים אלא לתקן לא מנאתם תורה בכלל הסמנים. ומשמע שאפילו אם חיסרם אינו חייב כלום".

הגיע לארון נותן את המחטה בין שני הבדים, צבר את הקטרת על גבי גחלים ונתמלא כל הבית כולו עשן. יצא ובא לו בדרך בית כניסתו, ומתפלל תפלה קצרה בבית החיצון.

[יומא נב:]

המשנה מדגישה שהבית מתמלא עשן, ועולה ממנה כי הכהן הגדול צריך להמתין בקודש הקדשים עד שעה שהבית מתמלא עשן, ורק לאחר מכן הוא יוצא מקודש הקדשים.

הגרי"ז כותב בביאור דין זה:

דגם הך דממתין עד שיתמלא הבית עשן לאו משום לתא דסדר ודין יציאה הוא דקאתינן עלה, רק דצריך להיות בפנים עד גמר העבודה, והוא מעיקר דין הכשר העבודה וקיום מצוותה. והא דבשאר קטורת של כל ימות השנה מקטיר ויוצא לאלתר, הוא משום דבקטורת של כל השנה נגמר כל מצוותה וחלות מעשה ההקטרה בזריקה על האישים... והך דנתמלא הבית עשן דמבואר במשנה וברמב"ם דין אחר הוא, והוא דין מסוים בקטורת של לפני ולפנים. ושמעתי זה מכבר מהגאון רש"ז שיחי', דהוא נלמד מהקרא ד'וכסה ענן הקטרת' את הכפורת אשר על העדות' וגו', עכ"ד. וכן הוא בקרית ספר להמב"ט. ואם כן הוא זה דין בפני שיתקיים 'וכסה' וגו', ובהכי נגמר מצוותה.

[מכתב הגרי"ז, נדפס בסוף חידושי מרן ר"ז הלוי, עמ' עז]

לדברי הגרי"ז, קטורת של יום הכיפורים שונה מקטורת של כל השנה. בכל השנה המצוה מתקיימת בהנחת הקטורת על האש, ואילו ביום הכיפורים המצוה מתקיימת רק לאחר שהבית נתמלא עשן. זהו, אם כן, מקור נוסף להבחנה בין קטורת של כל השנה, שעניינה הוא העלאת הריח הטוב, לבין הקטורת המוקטרת לפני ולפנים, שעניינה הוא ב"ענן הקטורת" המכסה את הכפורת.

רבים ממפרשי התורה מבארים כי תפקידו של "ענן הקטורת" הוא להאפיל על הכפורת, כך שהכהן הגדול לא יראה את הקודש בשעת כניסתו לפני ולפנים:

כי בענן אראה על הכפורת – לפי פשוטו, שהרי מתוך עמוד הענן אני נראה כל שעה על הכפרת, כדכתיב 'ודיברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים', ואם יראה הכהן ימות. לפיכך כשיכנס ביום הכיפורים ציוהו הקב"ה להקטיר קטורת בפנים תחילה להחשיך את הבית בענן הקטורת, ואחר כך יביא דם הפר ודם השעיר.

כי בענן – הטעם שלא יכנס כי אם בקטרת שיעשה ענן, ולא יראה הכבוד פן ימות.

[ראב"ע, שם]

ונתן את הקטרת – שהרי נאמר למעלה כי בענן אראה על הכפורת וכדי שלא להסתכל בשכינה כדכתיב כי לא יראני האדם וחי, צריך להחשיך את הבית תחלה בנתינת הקטרת זהו שנאמר 'וכסה ענן הקטרת את הכפרת' ואחר כך יביא את הדמים שם. [חזקוני שם, יג]

לעומת הבנה זו, ניתן להבין את תפקיד "ענן הקטורת" בדרך הפוכה: לא כמאפיל ומונע מלראות את השכינה השורה בקודש הקדשים, אלא דווקא כגורם להשראת השכינה באותה שעה; השכינה מתגלית בענן – "הנה אנכי בא אליך בעב הענן" [שמות יט, טו], וכך ענן הקטורת המכסה את הכפורת והבית המתמלא עשן הם ביטוי לשכינה השורה בקודש הקדשים – "וה' בהיכל קדשו" [חבקוק ב, כ].

גם להבנה זו בית אב בדברי הראשונים:

⁶ דברי הגרי"ז הם מתוך מכתב ששלח לאחינו, הגרי"ד סולוביצ'ק, שהציע הבנה שונה לדין זה [דברי הגרי"ד נדפסו בספר אגרות הגרי"ד הלוי ה' תמידין ומוספין פ"ג ה"ג].

וכל אדם לא יהיה באהל – מפני אימת השכינה שבאה בענן הקטרת, כדכתיב: 'כי בענן אראה על הכפרת'. [בכור שור ויקרא טז, זז]⁷

על פי האמור נראה שדווקא הקטרת הקטורת בקודש הקדשים באה לשם השראת השכינה, אך קטורת של כל יום עניינה שונה: העלאת ריח טוב לכבוד ה' יתברך. עם זאת, בדברי דעת זקנים מבעלי התוספות עולה כי גם הקטורת הנעשית בכל יום באה לשם השראת השכינה. דבריו אמורים על הכתוב בפרשת תרומה [שמות כה, ו]: "שמן למאר, בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים". על כך כותב דעת זקנים מבעלי התוספות:

תימה, שכל הפרשה בצרכי בנין חוץ מפסוק זה שהוא צורך שלחן גבוה, ואינו אומר 'חטים ללחם הפנים וכבשים לתמידין ועצים למערכה'. ויש לומר, ששלשתן צורך בנין הן: שמן המשחה שבו נמשחו ונתקדשו כל כלי המשכן, וקטורת נמי שכן דרך מלכים שמבשמין להם הבית קודם שיכנסו לתוכה, וכל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, וכן מצונו שעל ידי הקטורת שכינה נראית, דכתיב 'וכסה ענן הקטרת' וכתב 'כי בענן אראה'. ושמן למאר, שכן דרך המלכים להדליק נר לפניהם קודם שיכנסו לבית, ואף על גב דלאו לאורה הוא צריך מכל מקום הוא כבוד של מעלה. [דעת זקנים מבעלי התוס' שמות כה, ו]

דעת זקנים מבעלי התוספות כותב כי השמן והקטורת הם מצרכי הבית, ולכן הם מנויים בפרשת תרומה⁸. הדעת זקנים מבאר את טעם הדבר, כי הקטורת גורמת להשראת השכינה, והוא מביא כמקור לכך את הנאמר לגבי הקטורת של יום הכיפורים. עולה מכך, כי לשיטתו אין הבדל עקרוני בין הקטורת של יום הכיפורים המוקטרת לפני ולפנים לבין הקטורת שבכל יום המוקטרת בהיכל, ומגמת הקטורת בכל מקום היא השראת השכינה⁹.

הבנה זו עולה גם מדברי הבכור שור שהובאו לעיל:

וכל אדם לא יהיה באהל – מפני אימת השכינה שבאה בענן הקטרת. [בכור שור ויקרא טז, זז]

לפי דבריו, החובה לפרוש מהיכל בשעת ההקטרה נובעת מהשכינה השורה באותה שעה. ואם כן, מכך שחכמים למדו מכתוב זה עיקרון כללי שאסור להימצא בהיכל בשעת הקטרת הקטורת – כדברי המשנה [כלים פ"א מ"ט]: "ופורשין מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרה" – יש ללמוד שגם הקטרת הקטורת הנעשית בכל יום עניינה הוא השראת השכינה.

דברי הבכור שור בביאור הכתוב "וכל אדם לא יהיה באהל מועד" תלויים בהבנת גדר חובת הפרישה בשעת ההקטרה. בעזרת ה' נעסוק בכך בשיעור הבא.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

⁷ ייתכן והבנות אלו עומדות ביסוד מחלוקת הצדוקים והפרושים בשעת הקטרת הקטורת [יומא גג]. "תנו רבנן, ונתן את הקטרת על האש לפני ה' – שלא יתקן מבחוץ ויכניס. להוציא מלבן של צדוקין שאומרים יתקן מבחוץ ויכניס. מאי דרוש? 'כי בענן אראה על הכפרת' – מלמד שיתקן מבחוץ ויכניס. אמרו להם חכמים: והלא כבר נאמר 'ונתן את הקטרת על האש לפני ה'". אם כן מה תלמוד לומר 'כי בענן אראה על הכפרת'? מלמד שנותן בה מעלה עשן". לטענת הצדוקים, הקטרת הקטורת נעשית לפני הכניסה לקודש הקדשים. הפרושים חולקים ומלמדים כי הקטרת הקטורת נעשית בתוך קודש הקדשים. בפשוטות, לפי ההבנה שהקטורת באה כדי להאפיל ולמנוע מראיית השכינה, מסתברת שיטת הצדוקים: בטרם הכניסה לקודש הקדשים יש להקדים ולהקטיר את הקטורת, כדי שלא יראה את פני השכינה בשעת כניסתו לפני ולפנים. לעומת זאת, לפי ההבנה שהקטורת יוצרת את גילוי השכינה בקודש הקדשים, בהכרח הקטרת הקטורת צריכה להיעשות בקודש הקדשים, מקום השראת השכינה. 'עיי' על כך במאמרו של הרב יהודה ברנדס: 'הקטורת' [בתוך 'יובים צום כיפור יחתמו' עמ' 106-108] ובספרו של הרב רא"ם הכהן 'העלם וגילוי' [עמ' 175-174].

⁸ מדבריו עולה שלא כהבנה שהובאה לעיל בין השולחן והמנורה למזבח הקטורת.

⁹ הקשר בין הקטורת להשראת השכינה עולה מדברי מדרש תנחומא [תצוה ס' טו]: "אמר רבי יצחק בן אליעזר: תדע לך, שנגעשה המשכן וכל כליו ושחט את הקרבנות והקריבו וערך על המזבח וסדר את השלחן ואת המנורה ואת הכל, ולא ירדה שכינה עד שהקריבו את הקטורת. מנין? דכתיב 'עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמי'".